

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖІНОК, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

А. А. СОБКО
Н. В. ВОЛИНЕЦЬ

В останні роки проблема насильства над жінкою в сім'ї все більше привертає увагу фахівців. Так, у США та Західній Європі перші роботи, присвячені цій проблемі, стали з'являтися починаючи з 70-х років ХХ століття, результатом яких стала розробка та впровадження різних соціальних програм профілактики наслідків насильства.

Дослідження насильства над жінкою в сім'ї проводились такими науковцями як: Л. Бурлачук, І. Грабська, М. Зеленова, І. Котенєв, М. Леві, О. Лазебнова, Н. Ласко, Л. Мак-Клоскі, О. Малолетняя, Н. Опухова, С. Опп, Г. Петрова, Р. Пітмен, О. Савчук, С. Соловьева, Н. Тарабрина, О. Шинкаренко та ін.. Так, наприклад, наукові доробки І. Грабської присвячено вивченню наслідків сімейного насильства [1]. Одним з аспектів дослідження О. Шинкаренко є синдром побитої жінки з точки зору сімейних систем. Н. Опухова та О. Малолетняя досліджували типи жінок-жертв подружнього насильства [5]. І. Малкіна-Пих досліджувала формування „феномену насильства” та його пояснення через аналіз психологічних теорій [3]. Діана Рассел у своїй книзі „Зґвалтування у шлюбі” чи не першою звернула увагу на схожість явищ, які мали місце у шлюбних зв'язках, коли один з партнерів принижує іншого, і методів, які застосовувались у концтаборах [4].

Мета статті полягає у висвітленні результатів опитування особливостей соціально-психологічних особливостей жінок, які постраждали від насильства в сім'ї.

Не дивлячись на те, що в Україні проблема насильства над жінкою в сім'ї тривалий час не була предметом спеціальних досліджень соціологів, психологів та соціальних працівників, і її вивченню присвячено, в основному, наукові дослідження криміналістів, які вивчали злочини, що здійснювалися в сімейно-побутовій сфері, практика останніх років доводить концептуальне осмислення цього питання на державному рівні. Свідченням цього є і прийняття законодавчої бази, і створення кризових центрів роботи з тими, хто потерпає від насильства в родині.

Необхідно зазначити, що соціально-психологічний портрет жінки, яка зазнала насильства в сім'ї, передбачає наявність специфічних характеристик жертви, а також наслідків насильства на особистісному рівні. До таких характеристик можна віднести наявність стресу, травматичного стресу та його наслідку, – посттравматичного стресового порушення, яке виникає як затяжна чи відстрочена реакція на ситуації, поєднані з серйозною загрозою для життя чи здоров'я особистості. З огляду на це, у жінки, яка постраждала від насильства в сім'ї, спостерігаються наступні розлади на психологічному рівні: „порушення сну, жахи, згадки, які часто повторюються, виникають складнощі із концентрацією уваги, підвищені тривожність та збудженість, гіперактивність, порушення взаємозв'язків, відчуття ворожого ставлення з боку суспільства тощо” [6, с. 47].

Основні чинники, що викликають психологічне насильство над жінкою, також обумовлені особливостями особистості жінки. Н. Платонова та Ю. Платонов до них відносять: яскраво виражене страждання жертви як чинник підкріплення агресії; економічну, психологічну та емоційну залежність жінки; більш високий рівень освіти жінки; невисокий соціально-економічний статус жінки; наявність досвіду сприйняття себе в якості жертви в батьківській родині; низький рівень самооцінки партнерів; високий ступінь глибини внутрішньосімейних розбіжностей і конфліктів між подружжям; численні стресові ситуації (безробіття, смерть близьких родичів, дуже важка і низькооплачувана робота, ворожі дії знайомих людей); вживання алкоголю, наркотиків тощо [6].

І. Грабська стверджує, що в сучасній психології насильство – це будь-який спосіб поведінки (простий або складний, вербальний або невербальний), який використовують для того, щоб керувати думками, почуттями і вчинками іншої людини, проти її бажання, волі і поглядів, але з психологічною (а часто і матеріальною) вигодою для насильника. Крім того, насильство можна розглядати і як прояв бездіяльності [1].

Необхідно зазначити, що до насильства в багатьох випадках призводить віктимна поведінка жертви. В. Полубінський визначає індивідуальну віктимність як властивість певної людини, обумовлену її соціальними, психологічними чи біофізичними якостями (або їх сукупністю),

що сприяє в певній життєвій ситуації формуванню умов, при яких виникає можливість заподіяння їй шкоди протиправними діями. Інакше кажучи, віктимність конкретного індивіда являє собою його потенційну здатність опинитися в ролі жертви злочину в результаті негативної взаємодії його особистісних якостей з зовнішніми чинниками. Злочином лише реалізується така властивість і об'єктивується ця здатність [2; 3].

Нажаль, поки що ми змушені лише ліквідувати наслідки насильства, з яких наймасштабнішими та найстрашнішими є саме психологічні наслідки. Питання корекційно-реабілітаційної роботи з жінками на рівні Деражнянського району постало досить гостро з двох причин. По-перше, проводячи протягом 2013-2017 років корекційні програми для чоловіків, які вчинили насильство в сім'ї, ми почали фіксувати непоодинокі випадки повторного вчинення ними насильства. Під час бесід з цими чоловіками та їх жінками ми зафіксували наявність віктимної поведінки в жінок, які, не дивлячись на зміни в поведінці їх чоловіків, продовжували поводити себе, як і раніше. У сфері сімейних відносин такі провокації з боку жінок найчастіше мають тривалий характер і протікають у рамках конфліктних ситуацій. А довгостроковий неприємний вплив на психіку члена сім'ї „акумуляє” у ньому ненависть і, врешті-решт, може привести до того, що будь-який незначний інцидент породить бурхливу агресивно-насильницьку реакцію [2].

По-друге, чоловіки проходять корекційні програми протягом 6 місяців при кабінеті корекційно-реабілітаційних послуг за місцем проживання. Жінки можуть пройти курс лікування та психо-соціальної реабілітації в Центрах медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї протягом 3 місяців лише в обласному центрі. Наразі, постала актуальна проблема розробки корекційної програми для жінок, що стали жертвами домашнього насильства, що має базуватися на результатах емпіричного дослідження особливостей корекційно-реабілітаційної роботи психолога з жінками, які зазнали насильство в сім'ї саме в Деражнянському районі.

Дослідження соціально-психологічних особливостей жінок, які зазнали насильство в сім'ї здійснювалося на основі розробленої авторської анкети-опитувальника та аналізу статистичних даних Деражнянського району щодо насильства в сім'ях. На першому етапі було виявлено загальні тенденції та напрямки насильства в сім'ї в Деражнянському районі та з'ясовано проблему готовності та доцільності проведення корекційно-реабілітаційної роботи з жінками, які зазнали насильства в сім'ї з точки зору самих жінок. Так, за результатами статистичного аналізу, виявлено, що протягом 2013-2017 років до правоохоронних органів надійшло 419 заяв від жінок щодо вчинення стосовно них насильства в сім'ї.

В опитуванні взяли участь 100 жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї, віком від 18 до 63 років, насильство стосовно яких вчиняли не тільки чоловіки, але й батьки та повнолітні діти. Було розроблено анкету-опитувальник, за допомогою якого вивчався вік жінок, їхній сімейний стан, наявність дітей, рівень освіти, наявність житла та фінансового забезпечення, наявність в сім'ї осіб, які мають алкогольну чи іншу залежність, можливість спілкування з родичами чи подругами, наявність будь-якого виду насильства в батьківській сім'ї, бажання змінити існуючу ситуацію у власній родині та міняти самій.

За результатами дослідження виявлено, що від насильства страждають жінки будь-якого віку (рисунк 1).

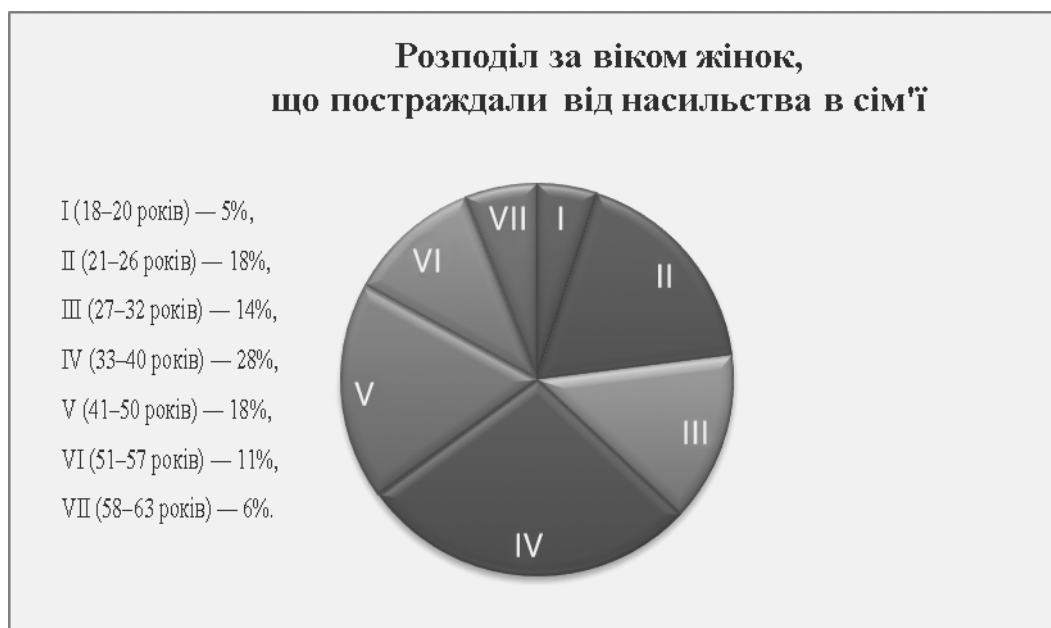

Рис. 1. Розподіл за віком жінок, які постраждали від насильства в сім'ї

За результатами аналізу сімейного стану жінок-жертв домашнього насильства виявлено, що найбільше потерпають від насильства заміжні жінки (70 % опитаних) та жінки, які живуть у громадянському шлюбі (26 % опитаних), відсоток жертв насильства вдів та незаміжніх незначний (3 % та 1 % осіб відповідно) (рисунок 2). Отже, від насильства в сім'ї страждають не лише ті жінки, що перебувають у зареєстрованому шлюбі.

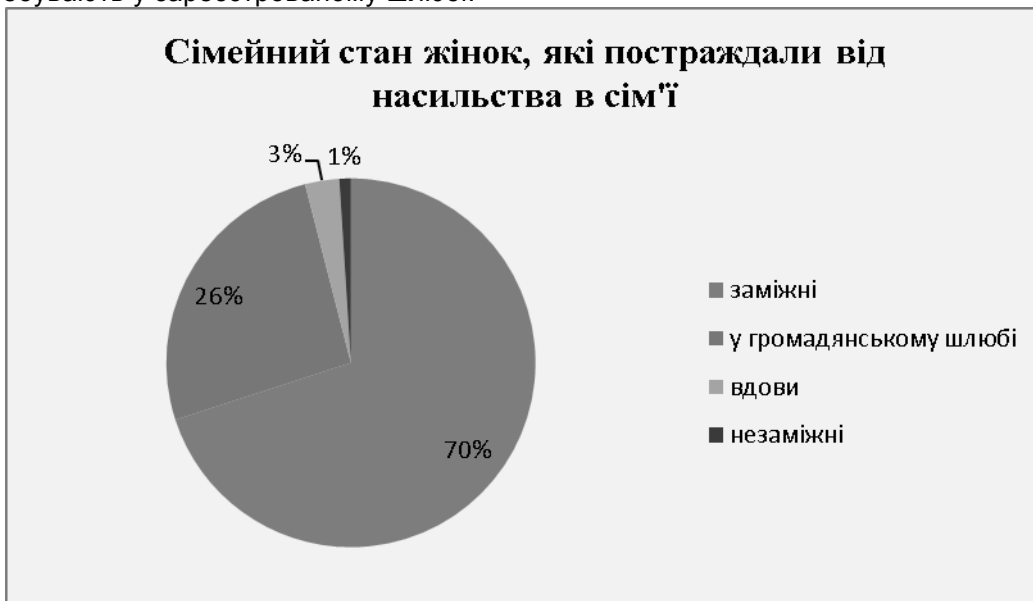

Рис. 2. Сімейний стан жінок, які постраждали від насильства в сім'ї

Оскільки діти, які присутні під час насильства, автоматично стають жертвами насильства з усіма наслідками та в майбутньому будуть формувати свої власні родини, маючи модель насильницьких стосунків в родині, за результатами аналізу даних щодо наявності дітей в цих сім'ях виявлено: переважно насильство вчиняється в сім'ях з двома дітьми (50 % опитаних) та однією дитиною (30 % опитаних) (рисунок 3).

Рис. 3. Кількість дітей у сім'ях, в яких вчиняється насильство

За результатами дослідження вивчено, що від насильства в сім'ях можуть страждати жінки з будь-яким рівнем освіти, але переважно це особи з повною середньою освітою (50 % опитаних) (рисунок 4).

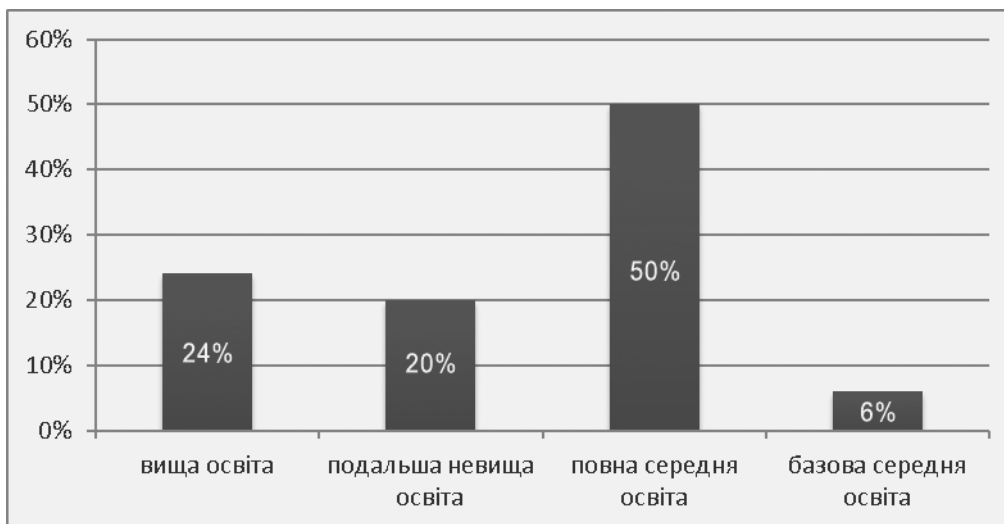

Рис. 4. Рівень освіти жінок, які зазнають насильства в сім'ї

Як відомо, найбільш значущими чинниками, що підвищують уразливість жінки у ситуації насильства є економічна, соціальна та психологічна залежність. Як показало проведене опитування, забезпечені житлом лише 70 % опитаних жінок. Можливість забезпечити себе фінансово мають 45 % опитаних, а це означає, що 55 % жінок потрапляють в економічну залежність від чоловіка чи співмешканця.

Алкогольну чи іншу залежність мають члени сім'ї серед 36 % опитаних жінок. Але, в повідомленнях поліції про вчинення насильства в сім'ях, які брали участь у дослідженні, зафіксовано, що всі 100 % випадків насильства відбувались в стані алкогольного сп'яніння кривдника, а в 5 % випадків і кривдник і жертва були у такому стані. Як показали проведені нами бесіди, жінки вважають алкогольною залежністю лише останню стадію хвороби під назвою „алкоголізм”. На їх думку, пити «як всі» – це нормально. Але, якщо кривдник має алкогольну чи наркотичну залежність, це формує в жертви психологічну співзалежність та практично унеможливлює роботу психолога та соціального працівника з сім'єю.

За результатами дослідження виявлено, що зв'язки з родиною підтримують 90 % опитаних жінок, а отже, 10 % жінок не мають можливості звернутись по допомогу до рідних в разі вчинення насильства щодо них. Близьких подруг, з якими можуть поділитись сокровенним, отримати пораду, мають 68 % опитаних жінок. Не заперечують проти зустрічей з подругами чоловіки лише 32 % жінок, які мають чоловіків, що можна інтерпретувати як сигнал наявності психологічного насильства у 68 % сімей опитаних. Весь час звітують перед чоловіком (співмешканцем) щодо витрат коштів сімейного бюджету 38 % жінок, що є сигналом наявності економічного насильства в 38 % сімей опитаних.

Крім того результати опитування показали, що:

- постійно чують на свою адресу образливі слова з боку членів сім'ї 62 % опитаних жінок;
- факт намагання чоловіка (співмешканця) принизити жінку підтвердили 60 % опитаних жінок;
- твердо знають, що таке насильство в сім'ї, 52 % жінок.
- на питання: „Чи страждав хтось із Вашого оточення від сімейного насильства?” відповіли „так” 55 % жінок;
- в 51 % досліджуваних – в родинах, де виховувались жінки, вчинялось насильство, а отже, існує ймовірність різних психологічних розладів в жінок, які могли бути наслідками пережитого в дитинстві насильства в сім'ї;
- 100 % опитаних вважають, що жінка повинна вміти регулювати стосунки в сім'ї;
- змінити ситуацію в сім'ї бажають 82 % опитаних жінок, що свідчить про те, що жінки зазнають насильство в різних його формах: психологічній, економічній, фізичній, сексуальній, хоча багато хто з них боїться в цьому зізнатись навіть самим собі;
- змінюватись заради сімейного благополуччя готові 77 % опитаних жінок;
- пройти безкоштовне навчання виявились готові 43% опитаних жінок.

Результати проведеного опитування засвідчили доцільність та готовність жінок до участі в корекційній програмі для жінок, які зазнали домашнього насильства. Необхідно зазначити, що корекційно-реабілітаційна роботи психолога з жінками, які постраждали від насильства в сім'ї, повинна залежати від психологічних особливостей жінок, які беруть участь у ній, із врахуванням психологічних наслідків насильства в сім'ї для цих жінок. Перспективною вбачається розробка корекційно-реабілітаційної тренінгової програми роботи з жінками, які постраждали від насильства в сім'ї, що включатиме: поведінковий блок (набуття навичок поведінки, яка нівелюватиме та/або

гальмуватиме прояви насильства через рольові ігри), емоційний блок (набуття навичок позбавлення від негативних думок, станів та налаштування на позитивне мислення), когнітивний блок (набуття навичок синтезу та аналізу критичних життєвих ситуацій, а також набуття навичок пошуку шляхів вирішення останніх).

Список використаних джерел:

1. Грабська І. А. Насильство в подружніх відносинах / І. А. Грабська // Практична психологія і соціальна робота. – 1998. – № 9. – С. 20-23.
2. Кримінологічна віктимологія: [навчальний посібник] / Моїсєєв Є.М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; [за заг. ред. проф. О. М. Джужі]. – К.: Атіка, 2006. – 352 с.
3. Малкіна-Пых І. Г. Психологія поведінки жертви (віктимологія) / І. Г. Малкіна-Пых. – М.: Изд-во Экс-мо, 2006. – 1008 с.
4. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Мустафаєв Г. Ю., Довгаль І. І. – Київ, 2011. – 192 с.
5. Опухова Н. Г. Женщины – жертвы семейного насилия: особенности образа мира / Н. Г. Опухова, Е. В. Малолетняя // Психология зрелости и старения – 2000. – № 4. – С. 31-59.
6. Платонова Н. М. Насилие в семье. Особенности психологической реабилитации / Н. М. Платонова, Ю. П. Платонов. – СПб.: Речь, 2004. – 154 с.
7. Тунтуєва С. В. Соціально-педагогічна робота з особами, постраждалими від насильства сім'ї: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.В. Тунтуєва; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Старобільськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2015. – 172 с.